

Neboli sme len osamelí bežci

ANTON BALÁŽ (BRATISLAVA)

Presnejší a mierne polemicky zahrotený názov môjho príspevku by mohol znieť: Neboli len Osamelí bežci – teda nebola len básnická skupina v zložení Ivan Štrpka, Peter Repka a Ivan Laučík, ktorá na slovenskú literárnu scénu prišla v roku 1963 a v časopise pre mladú literatúru s „objavným názvom“ *Mladá tvorba* sa pokúsila publikovať manifest *Návrat anjelov*, v ktorom sa písalo: „*Sme bežci, naším spôsobom bytia je beh a to, čo s behom súvisí. Kašleme na literatúru, zaujíma nás zmysel pohybu. Vojna je pre našu generáciu rovnako abstraktný pojem ako komunizmus...*“, a ktorý vtedajšia predbežná cenzúra v tom roku nedovolila publikovať. V prvom čísle *Mladej tvorby* v roku 1964 uverejnili Osamelí bežci svoje básne a krátky, upravený text pod pôvodným názvom a vo štvrtom čísle toho istého ročníka aj nový manifest pod názvom *Prednosti trojnohých slávikov*. A v literárne príznačnom texte *Vyplaz jazyk* Ivan Štrpka napísal: „*Bežím – ani sa nepohnem. Som šašo, ktorý striehne na vážnosť, pokrivenie tieňov pri plotoch, na hraniciach a plápolavých cestách mimo slov. Premiestňujeme sa. Cestujeme*“. Bola to poetika a poézia pohybu a zároveň protestu proti literatúre ako inštitúcii, proti ustavičnému pokusu dobovej kritiky a straníckych ideológov zaraďovať mladú generáciu do pomyselnej a vymyslenej línie socialistickej literatúry. Po rokoch túto potrebu nezaradenia sa do dobových literárnych a ideologických kánonov presne vyjadril Ivan Štrpka: „*Chceli sme stvoriť svet na mieru vlastného kriku a predstavy*“.

Ak Osamelí bežci prišli do literatúry s dvoma hlasnými manifestmi a stali sa v nasledujúcich rokoch počutelní a prítomní v literatúre viac týmito manifestmi ako svojou básnickou tvorbou, tak to, čo by som v duchu ich poetiky pokusne označil za „tichý krik“, sa v mladej slovenskej literatúre začalo ozývať už o desaťročie skôr, vystúpením autorov generácie 56, prozaikov Jaroslavy Blažkovej, Antona Hykischa a Petra Balghu, ktorí prví prelamovali pancier neživotného schematizmu a priniesli do literatúry témy každodenného života, ďalej sformovaním a vystúpením básnickej skupiny konkrétistov Jána Ondruša, Jána Stacha, Jozefa Mihalkoviča, Ľubomíra Feldeka a Jána Šimoviča, ktorých programom bolo nadviazať – aj manifestačne – na dedičstvo domácej i svetovej modernej poézie,

príchodom ďalšej silnej prozaickej generácie, predznamenanej Johandesovým Súkromím, prvou hĺbkovou sondou do vnútorného sveta jednotlivca kladúceho si existenciálne otázky – najskôr v odvodenosti či nadväznosti na francúzsky existencializmus, neskôr už siahajúci do vlastných človečích podstát, tak ako to bolo v obnaženej podobe v Slobodovom Narcise, v jej poetizácii v poviedkach Vincenta Šikulu a v nadužívaných novorománových experimentoch Petra Jaroša. Aj racionalizovanou citovosťou Pavla Vilikovského v Citovej výchove v marci, v groteskne poňatých dobových „dokumentoch o výhladoch“ Pavla Hružza a už v celkom tichom, ale rovnako počuteľnom hlase Dušana Kužela.

To všetko sa v mladej slovenskej literatúre dialo ešte pred alebo súčasne s príchodom Osamelých bežcov. A zväčša ešte pred mojím príchodom do Bratislavy na jeseň 1965, keď som začal študovať žurnalistiku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. V jednom ročníku a v spoločnej internátnej izbe na Švédskych domoch som sa tak stretol s Dušanom Mitanom, v nevykúrenej študovni som po večeroch sedával s Jánom Štraserom, Štefanom Balákom, Miroslavom Piusom, Slavom Hagarom, Žeňom Gindlom a ďalšími adeptmi na budúcu literárnu slávu – teda so začínajúcimi básnikmi, prozaikmi, esejistami a „zúrivými reportérmi“ po vzore Egonu Erwina Kischu, Ladislava Mňačka a Gavriľa Gyzlova. Dlhú noc sme sa hádali – ale vždy zmysluplne o zmysle literatúry a sveta vôbec. Spomínam si, že sme pritom často využívali i nadužívali pojmy ako modelovosť, situovanosť, autenticita, podtext, identifikácia a najmä absurdita v camusovskom a kafkovskom zmysle. Obdivovali sme Cortazarove a Borgesove poviedky, čítali Benseho Teorii textů a do rána diskutovali o revolúcii a Che Guevarovi, ale aj o Dostojevského Besoch, ktoré práve vyšli s úžasným doslovom českého literárneho vedca Václava Černého.

My, formujúca sa skupina literátov z Filozofickej fakulty, sme už nemali pocit osamelých bežcov, skôr potrebu vyčleniť sa z literárneho húfu, ktorý sa začal rýchlo zbíhať okolo Mladej tvorby, ale úspešne začal obliehať aj novovzniknutý vysokoškolský časopis Echo a už menej úspešne Slovenské pohľady či kultový Kultúrny život.

Kým Mitanova začiatky sú spojené jednoznačne s Mladou tvorbou, kde mu už v tom roku vyšla poviedka Oáza s jablňami a on sa manifestčne sa prihlásil k Osamelým bežcom, tribúnou môjho prvého literárneho pokusu sa stal časopis Naša univerzita – ktorý bol zároveň cvičným časopisom katedry žurnalistiky a kde som (hlavne kvôli získaniu zápočtu z praxe), publikoval krátku poviedku Samota imatrikulačných bežcov. Mitanovo zápočtové dobehnutie malo tiež podobu krátkej poviedky (na

názov si neviem spomenúť), obsahom ktorej bola túžba jej protagonistu – pomenovanie hrdina sme zavrholi a manifestačne sme používali pomenovanie protagonista – izolovať sa od sveta v eskymáckom iglú. Neskôr sme sa s Mitanom takto obaja izolovali v prenajatom jednoizbovom byte na ulici Vuka Karadžiča a ja som intenzívne, hoci nie vždy dobrovoľne, prežíval jeho očarenie samým sebou ako autorom – keď napríklad písal slávne poviedky V električke či Ihla, nahlas mi ich čítal a ubezpečoval sám seba, ako dobre to napísal! Ale takí sme boli vtedy všetci, mladí literármi narcisi – podľa vzoru Slobodovho románu, presvedčení, že len nám patrí literárny svet.

Ak by som mal aspoň pokusne pomenovať naše generačné témy, tak to boli predovšetkým rôzne podoby ľudskej osamelosti, zväčša neúspešné pokusy identifikovať sa s nejakým sociálnym kolektívom, programová metafyzická skepsa, rôzne formy úniku z reality a pod. Prvý z tejto skupiny autorov, ktorému sa podarilo vydať knihu, bol básnik Miro Pius, poslucháč štúdia slovenčiny a dejepisu. Už v roku 1966 mu vyšla zbierka *Pyrománia*, ktorá bola jeho poetickým obrazom generačného herostratovstva, ale kritiku veľmi nenadchla, označili Mira skôr za usilovného ako originálneho básnika. Neodradilo ho to, psychicky sa s kritikou vyrovnával horlivým čítaním kráľickej biblie, ktorú mu nerád požičiaval Mitana a z nedostatku poslucháčov v neskorých nočných hodinách, Miro z biblie predčítaval už len ospalému vrátnikovi na Švédskych domoch Padošovi. Kým sa nad Piusom-básnikom zavreli vody normalizácie, stihol v roku 1969 vydať ešte zbierku *Cesta až na koniec smrti* – vzhľadom na jeho osud v dvadsaťročí normalizácie zbierku smutne prorockú.

O dva roky neskôr, už v búrlivých a literatúru do úzadia odsúvajúcich mesiacoch šesťdesiateho ôsmeho roku, vyšli básnické debuty aj Štefanovi Balákovi a Jánovi Štrasserovi. Balákovo *Ohnisko* bolo programovo celé ponorené do šťastného oravského detstva, hoci jeho autor sa už niekoľko rokov rovnako programovo ponáral a často až na druhý deň ráno vynáral zo všetkých povestných bratislavských vech a pohostinstiev – najprogramovejšie z Funusu a Fajky, legendárnych krčiem zlatých šesťdesiatych rokoch v Bratislave. Štrasserovo *Odriekanie* malo trocha podobne zavádzajúci gnozeologický základ, keďže jeho autor sa zo všetkých nás najmenej odriekal potešenia kritického glosovania poetických výkonov nielen svojich generačných druhov, ku ktorým patril hneď od vydania prvej zbierky *Sad zimných vtákov* aj úspešný básnik a textár Kamil Peteraj, stúpenec zmyslovej konkrétnosti trnavskej skupiny, ale aj viacerých uznávaných básnických autorít a ako redaktor Mladej tvorby mal koncom šesť-

desiatich rokov značný vplyv na dianie v mladej literatúre.

Štrasserovou redaktorskou zásluhou vyšla v Mladej tvorbe v roku 1969 aj moja debutová poviedka *Zápas s anjelom* a o rok neskôr som mal pripravenú na publikovanie aj poviedku *Sviatok mŕtvych* – lenže skôr ako stihla vyjsť, obnovená cenzúra s prispáním už znormalizovaného Zväzu slovenských spisovateľov zastavila v auguste 1970 jej vydávanie. Dôležitý tvorivý priestor viacerých literárnych generácií zanikol a v jej pôvodnej podobe a význame pre modernú slovenskú literatúru sa už nikdy neobnovil.

Osud Mladej tvorby bol aj osudom Osamelých bežcov. Ivan Štrpka vydal v roku 1971 ešte svoju druhú zbierku *Tristan tára*, ale jej neodadaisticky štylizovaná slovná revolta, protest proti plochosti a prázdnote nastupujúceho normalizačného jazyka (hoci texty knihy, paradoxne, vznikali v čase, keď sa jazyk akoby navždy oslobodil z pút povinných úradných oficialít), nebola už prijateľná. K svojej originálnej básnickej poetike sa Štrpka vrátil až v zbierke z roku 1990 *Krásny nahý svet*. A v osemdesiatich rokoch textami na hudobných albumoch Deža Ursínyho. Peter Repka, ktorý nás v Mladej tvorbe zaujal najmä svojimi skvelými „sociografickými“ reportážami, publikoval v roku 1969 zbierku s príznačným názvom *Sliepka v katedrále*, v roku 1973 sa za manželkou Angelou vystaňoval do Nemecka. Unikol tak, iste vedome, normalizačnému osudu ich tretieho básnického druha Ivana Laučika, ktorý debutoval v roku 1968 čitateľsky náročnou básnickou zbierkou *Pohyblivý v pohyblivom*, v roku 1970 mu vyšla ešte zbierka *Sme príbuzní na začiatku* a potom už nasledovalo takmer dvadsaťročné vynútené mlčanie ustavične školskou inšpekciou preverovaného a štátnou bezpečnosťou monitorovaného učiteľa v Liptovskom Hrádku a Liptovskom Mikuláši. Do literatúry sa vrátil až v roku 1988 zbierkou *Na prahu počuteľnosti*.

Od nástupu normalizácie sme ani my, autori voľne združení v druhej polovici 60. rokov okolo našej alma mater, už alebo takmer nič nestíhali. Kým Dušan Mitana so svojimi Psími dňami v roku 1970 ešte prekázol na knižný trh, ja so svojimi *Bohmi ročných období* o rok neskôr už nie, skončili v šrotovníku kníh v papierňach v Štúrove. Generačný príbeh, do ktorého som včlenil aj osud slovenských občanov odvečených do stalinských gulagov na Sibíri a ktorý v čase, keď som ho písal, bol ešte na hranici možného, bol v čase nastupujúcej normalizácie už neprijateľný. Pre mňa dlhých osem rokov som potom nemohol nič publikovať. Podobne skončil po roku 1971 – po vyjdení hanebného komunistického pamfletu Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ – aj Miro

Pius, ktorý sa ako rozhlasový redaktor a autor radikálnych názorov publikovaných v Echu a Smene, stal jedným z prvých terčov útokov denníka Pravda, musel odísť z literárnej redakcie bratislavského rozhlasu, striedal rôzne povolania a čelil do roku 1989 absolútnemu zákazu publikovať – len v roku 1976 sa odvážil vydať samizdatovú zbierku *Ťarcha a milosť*. Štefan Balák sa uchýlil k detským veršom, Ján Štrasser k piesňovým, pochodovým a muzikálovým textom a viacerí autori, ako talentovaný Slavo Hagara, sa k prvým knižkám dostali až koncom sedemdesiatych rokov.

Mitanove *Psie dni* vyšli a moji *Bohovia ročných období* boli len vytlačené v edícia Mladá tvorba, ktorá vychádzala vo vydavateľstve Smena a v roku 1968 či 1969 jej redigovanie prevzal Peter Zajac. Začala sa tu, ale už nestihla sformovať ďalšia prozaická skupina. V roku 1971 v tejto edícii vyšla originálna poviedková kniha výtvarníka Ivana Popoviča *Ezra*, ale ďalšia jeho kniha *Žena cez palubu*, ktorá vyšla v roku 1972, bola už zošrotovaná. Svoj knižný poviedkový debut tu vydal aj Andrej „Puťo“ Mráz, syn známeho literárneho historika Andreja Mráza, povolaním matematik, ktorý takisto zaujal svojimi originálnymi poviedkami, publikovanými v časopise Mladá tvorba. O rok neskôr emigroval a potom ako Petra Zajaca zbavili vedenia edície a vyhodili z vydavateľstva, ďalšie pripravené knihy už nevyšli a literatúra sa začala vracat' do prekonaných a esteticky už neproduktívnych čias socialistického realizmu.

Ako paradox dnes pociťujem skutočnosť, že kým ťažiskoví autori šesťdesiatych rokov: prozaici Johanides, Sloboda, Jaroš, Šikula, básnici Ondruš, Mihalkovič, Feldek, Šimonovič, hoci s istými tvarovými a tematickými korekciami, mohli aj v rokoch normalizácie pokračovať vo svojej tvorbe, Osamelí bežci a rovnako len sa formujúci autori z okruhu bratislavskej filozofickej fakulty, boli väčšinou nadhlo vyradení z literárneho procesu, prípadne museli podstatne korigovať svoje tematické a estetické východiská. A viacerým z nich – aby som parafrázoval názov svojho zošrotovaného debutu – sa už nikdy nepodarilo vrátiť k svojim „snom ročných období“.

Dlhoročná literárna osamelosť sa stala našim nedobrovoľným údelom – a doboví normalizátori nám nedali možnosť manifestovať ju.

